

Recenzja

**rozprawy doktorskiej mgr Sabiny Prejsnar-Szatyńskiej
pt. „Problematyka ontologiczna w polskiej teorii socjologicznej. Analiza myśli
Floriana Znanieckiego, Tadeusza Szczurkiewicza, Pawła Rybickiego i Jana
Szczepańskiego. (ss. 213).
(dla Rady Wydziału Filozoficznego UJ)**

Już sam tytuł rozprawy doktorskiej Sabiny Prejsnar-Szatyńskiej przyciąga uwagę poznawczą i zachęca do jej lektury. Zapowiada, że przedmiotem rozważań jest tu problematyka ontologiczna zawarta w polskiej teorii socjologicznej, analizowana na podstawie myśli czterech wybitnych reprezentantów rodzimej socjologii dwudziestego wieku: Floriana Znanieckiego, Tadeusza Szczurkiewicza, Pawła Rybickiego i Jana Szczepańskiego. To temat interesujący poznawczo zważywszy na fakt, że „wkład polskich socjologów – na co już zwracał uwagę Józef Lipiec - w próby zrozumienia i uświadomienia zależności pomiędzy uzyskiwanymi rezultatami badań a ontologicznymi założeniami socjologii” jest znaczny. Zatem Autorka rozprawy stawia sobie za zadanie zbadać i uwyraźnić na czym ów wkład się zasadza i w czym się wyraża. Deklaruje, że w analizach dotyczących społeczeństwa interesować ją będą trzy główne zagadnienia.

„1. Czy społeczeństwo istnieje realnie osadzając się na istnieniu realnych składników rzeczy i relacji między nimi, czy też istnieje jako byt intencjonalny w oparciu o podmiot jako obiekt przedstawieniowy”.

2. Czy byt jest jednorodny i wówczas wszystko, co w nim jest, należy do świata rzeczy materialnych, czy też należy dać miejsce dla świata kultury?

3. Co należy do istoty społeczeństwa? Czy istotą społeczeństwa jest byt statyczny, czy też dynamiczny, autokreatywny, który aby trwać, musi się rozwijać”. (s. 8) .

Stwierdzić zatem należy, że wyodrębniony został temat badawczy w sposób wyraźny i jasny, z bardzo rozległym, ale merytorycznie spójnym obszarem problemowym, sama zaś rozprawa jest jego konsekwentną realizacją. Podejmując bogaty kompleks zagadnień grupujący się wokół hasła podstaw ontologicznych społeczeństwa – tu rozważanych w

oparciu o dorobek twórczy wybitnych przedstawicieli polskiej myśli socjologicznej, rozprawa Sabiny Prejsnar-Szatyńskiej rangą swego tematu lokuje się w katalogu tematów szczególnie doniosłych i poznawczo obiecujących także dla współczesnej myśli socjologicznej.

Gdy badacz podejmuje temat o tak znacznej doniosłości poznawczej, rodzi się pytanie o to, czy jest on w stanie udźwignąć brzemień tej problematyki i wnieść do niej coś nowego i wartościowego, w sytuacji, gdy już samo opanowanie tak bogatego i wielotematycznego obszaru wiedzy stanowi nie lada wysiłek poznawczy. Pragnę więc rzec, że takie przedwstępne powątpiewanie zostało stosunkowo szybko i zdecydowanie roznute. Właściwie z każdą przeczytaną stroną rozprawy utwierdzałem się w przekonaniu, że mam do czynienia z pracą, której poziom merytoryczny w pełni odpowiada randze podejmowanego tematu. Dysertacja S. Prejsnar-Szatyńskiej jest kompetentną i reprezentatywną prezentacją i analizą zagadnień związanych z etyką ewolucyjną i - co szczególnie warto podkreślić - wypełnia lukę w rodzimej wiedzy dotyczącej nie tak odległej w czasie polskiej myśli socjologicznej.

Należy podkreślić, że zarówno w sposobie przedstawiania wiodącego zagadnienia, jak również poszczególnych, konstytuujących go tematów, także w ich analizie, Autorka osiąga wysoki poziom merytoryczny. Trafnie wydobywa i umiejętnie charakteryzuje poszczególne stanowiska, a formułowanym w oparciu o nie sądom nadaje postać wyważoną, starannie udokumentowaną i odpowiedzialną merytorycznie. Nie waham się zatem stwierdzić, już w tej początkowej części recenzji, że rozprawa S. Prejsnar-Szatyńskiej zasługuje na wysoką ocenę.

Podejmując sygnowaną tytułem problematykę Autorka wkracza na teren słabo rozpoznany w naszej literaturze. W dodatku problematyka, w ramach której porusza się, jest rzeczywiście bardzo obszerna i wymaga odpowiadającej tej sytuacji wiedzy i doświadczenia badawczego. Należy uznać, że mgr Prejsnar-Szatyńskiej udało się ją w sposób zasługujący na uznanie spenetrować badawczo i uniknąć możliwych w tej sytuacji potknięć i uproszczeń, a także ukazać bogactwo i złożoność problematyki związanej z podjętym w rozprawie tematem.

Pracę S. Prejsnar-Szatyńskiej oceniam pozytywnie również na podstawie jej koncepcji i struktury. Jest ona przejrzysta, spójna i zwarta. Wszystko jest tu przemyślane, a poszczególne części pracy logicznie i treściowo zazębiają się.

Rozprawa składa się ze Wstępu, sześciu rozdziałów, z których każdy posiada rozbudowaną wewnętrzną strukturę, Zakończenia i Bibliografii. Całość zamyka się na 173 stronach.

Zadanie sformułowane w tytule rozprawy Autorka realizuje metodą stopniowych przybliżeń i logicznie nakładających się ujęć problemowych.

W słowie wprowadzającym sformułowane zostały zasadnicze cele pracy, główne założenia, konkretyzacje definicyjne oraz skrótowo zaanonsonowana problemowa struktura. Autorka, już na początku swoich rozważań, słusznie zauważa że „tym, co łączy omawianych (przez nią) myślicieli jest poruszanie w ich pracach problemów podstawowych dla socjologii. Autorzy ci wnieśli ważny wkład do dorobku polskiej myśli socjologicznej, ponieważ wskazywali na potrzebę rozważań ontologicznych, pytali o to, jaki jest rzeczywisty byt, postać istnienia badanych zjawisk i procesów społecznych. Charakteryzowała ich świadomość, że pominięcie powyższych pytań może uczynić wątpliwym wartość poznawczą dokonanych ustaleń oraz zastosowanych metod badawczych” (s.4).

Rozdział pierwszy („*Problemy ontologiczne w badaniach nad społeczeństwem*”) ma charakter wprowadzający w tematykę. W perspektywie historycznej rekonstruuje w skrótowym ujęciu najistotniejsze elementy kształtowania się poglądów dotyczących tego - najogólniej mówiąc - jak istnieje i czym jest społeczeństwo, z nadzieją, że pozwolą one „na określenie tego, jak lokują się ustalenia myślicieli, którym poświęcona jest praca, jakie są ich intelektualne pokrewieństwa i filozoficzne rodowody” (s. 12).

W kolejności naszkicowane są tu poglądy myślicieli wypowiadających się na temat społeczeństwa – także w interesującym Autorkę kontekście od starożytnych koncepcji społeczeństwa-państwa Platona i Arystotelesa począwszy aż po te, których rodowód datuje się na XIX i pierwszą połowę XX wieku.

W rozdziale drugim („*Teoria socjologiczna Floriana Znanieckiego*”) przedstawione są interesujące analizy dotyczące katalogu tematów konstytuujących zręby filozofii społecznej Floriana Znanieckiego. Autorka przywołuje podstawowe idee charakteryzujące teorię społeczeństwa i zaproponowaną przez Znanieckiego metodologię badań życia społecznego i jego poszczególnych fenomenów. Przedstawia i analizuje główne tezy wówczas nowego poglądu na świat, który autor *Upadku cywilizacji Zachodniej* określi mianem *kulturalizmu*. Także jego teorię wychowania, typy społeczeństwa oraz rozważania uczonego na temat możliwości i dalszych przeobrażeń współczesnej cywilizacji

W rozdziale trzecim („*Teoria socjologiczna Tadeusza Szczurkiewicza*”) uwaga poznawcza koncentruje się na koncepcji społeczeństwa i kultury T. Szczurkiewicza. Analizuje także stanowisko autora *Rasa, środowisko, rodzina* w sprawie ontologicznych podstaw społeczeństwa, jego ujęcie sposobu istnienia grupy społecznej oraz przeprowadzoną przez uczonego analizę różnych na ten temat stanowisk (nominalizm, fikcjonizm, modalizm aprioryczny, modalizm genetyczny, realizm). Przedstawia także własne stanowisko socjologa określanego przez niego samego jako *ostrożny realizm metodologiczny*.

Rozdział czwarty („*Teoria socjologiczna Pawła Rybickiego*”) przedstawia i analizuje główne składowe myśli socjologicznej Pawła Rybickiego. . Przywołuje poglądy uczonego na temat tego czym jest rzeczywistość społeczna, jego koncepcję człowieka, społeczeństwa kultury oraz pogląd na temat miejsca refleksji ontologicznej w teorii socjologicznej. Zaakcentowano także, że rozważania Rybickiego na wyżej wymienione tematy cechuje to, co można nazwać umiarkowanym realizm. Rozdział finalizują rozważania dotyczące kwestii bardziej szczegółowych, min dzieła literackiego oraz miasta jako formy życia zbiorowego.

Rozdział piąty („*Teoria socjologiczna Jana Szczepańskiego*”) podejmuje wybrane tematy z myśli społecznej Jana Szczepańskiego. Autorka przywołuje wypowiedzi socjologa dotyczące natury bytu społecznego, jego poglądy na temat tego, czym jest rzeczywistość społeczna. Analizuje także Szczepańskiego teorię struktur społecznych (grup społecznych.) i ich sposób istnienia. Osobne miejsce zajmuje refleksja nad tworzoną przez Szczepańskiego koncepcją indywidualności. Interesująco też przedstawione zostały zawarte „*Dziennikach*” refleksje socjologa nad metafizyką i polityką.

Rozdział szósty (*Porównanie i synteza*”) ma charakter sumujący dotychczasowe rozważania. Autorka, odwołując się do rozstrzygnięć poczynionych w poprzednich rozdziałach, formułuje ogólne wnioski, w których pragnie ustalić, czy rzeczywistość społeczna opisywana przez wymienionych socjologów, „była czymś statycznym czy dynamicznym, czy była jednorodna czy też charakteryzowała ją wielość i różnorodność elementów; czy rzeczywistość społeczna miała charakter materialny, czy może dopuszczała istnienie bytu niematerialnego? A także: gdzie w strukturze bytu społecznego miała swoje miejsce kultura”(s. 10). Sądzę, że na postawione pytania rozprawa daje odpowiedź satysfakcjonującą zainteresowanego powyższą problematyką czytelnika.

W zwięźle napisanym Zakończeniu Autorka w kilku rzutach myślowych podsumowuje dotychczasowe rozważania. Uważa, i z tym przekonaniem należy się zgodzić, że przeprowadzone przez nią analizy wskazują, że omawiani socjologowie „wypowiadając się o rzeczywistości społecznej, mieli na myśli byt niejednorodny, ale byt złożony i dzięki tej złożoności samowystarczalny i zdolny przetrwać w czasie. Do istoty bytu społecznego zaliczyli pozostawanie w ciągłym ruchu i podleganie zmianie. Za konieczny warunek jego funkcjonowania uznali obecność pewnej struktury, w której szczególną rolę pełnią warstwy kultury”(s. 160). Autorka akcentuje również to, że omawiani myśliciele dostrzegli znaczenie zagadnień ontologicznych i w konsekwencji wyraźnie podkreślali „obecność związku pomiędzy uzyskiwanymi rezultatami badań w socjologii a założeniami ontologicznymi” (tamże).

Nie jest tu oczywiście naszym zadaniem skrótowna nawet prezentacja rozprawy. Jest to niemożliwe z uwagi na bogactwo treściowe i wielość wątków problemowych. Jest to także zbędne. Jeśli zatem zdecydowałem się jedynie na przypomnienie tytułów poszczególnych rozdziałów, a w ich ramach zagadnień je charakteryzujących, to tylko dlatego, aby zilustrować to, że z punktu widzenia tytułowego zagadnienia jej układ problemowy został bardzo dobrze skonstruowany a sama koncepcja pracy gruntownie przemyślana.

Niewątpliwym atutem ocenianej rozprawy jest to, że daje ona w miarę całościowy i trafnie poznawczo przedstawiony dorobek polskiej myśli społecznej, tu przedstawionej w kontekście interesującej Autorkę problematyki (w oparciu myśli socjologiczną czterech wybitnych ich reprezentantów), spełniając w sposób godny uznania nie tylko postulat obiektywnego prezentyzmu, ale także – co już podkreślaliśmy - wypełniając lukę w wiedzy dotyczącej znaczącego dorobku rodzimej socjologii. Ale dodać należy również i to, że przedstawiane koncepcje i idee poddane są tu wnikliwej, analitycznej refleksji, opatrzone trafnymi odautorskimi komentarzami, także krytycznymi odniesieniami, sygnalizującymi wyrazistą ocenę przedstawianych poglądów i stanowisk. Autorka rozprawy umiejętnie wydobywa walory przedstawianych koncepcji i propozycji, ale także odsłania ich słabsze strony. Oczywiście można pod adresem Autorki opracowania kierować pewne uwagi dotyczące może nie tyle samej koncepcji pracy, gdyż ta, w moim przekonaniu, została trafnie sformułowania, co raczej potrzeby bardziej wnikliwego potraktowania niektórych szczegółowych kwestii. Zapewne i Autorka ma tego świadomość, jestem więc przekonany, że w przypadku obiektywizacji swej pracy drukiem takie uzupełnienia poczyni. Może należy również zastanowić się nad nieco odmiennym formułowaniem tytułów czterech rozdziałów, gdyż w przedstawionej tu postaci są powielaniem jednej formuły, brzmią po prostu schematycznie. (Teoria socjologiczna). Raczej opowiadałbym się za wskazaniem na jakąś cechę charakterystyczną teorii socjologicznej konkretnego twórcy i jej wyrazistym wyeksponowaniem w tytule rozdziału.

Bibliografia, która została zebrana i załączona w końcowym rejestrze jest mocnym atutem opracowania. W stopniu wystarczającym dokumentuje literaturę źródłową, stanowiącą podstawę realizacji tematu. Zawiera również bogaty zbiór opracowań. Wydaje się, że zestaw literatury można jednak uzupełnić o kilka pozycji, wydanych w ostatnich kilkunastu latach, zwłaszcza o prace podejmujące tematykę korespondującą z problematyką rozprawy doktorskiej, bądź nawiązujących do zagadnień opracowywanych w dysertacji Mam tu min. na myśli książkę M. Dombrowskiego pt *Filozofia i Nauka. Metallmann-Witkiewicz-Gawecki* Wydawnictwo naukowej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika Toruń. 2011, gdzie poddano

wnikliwej analizie rozumienie pojęcia „ontologia” w polskiej myśli filozoficznej pierwszej połowy XX wieku.

Konkluzja

Wszystko, co powyżej powiedziano wystawia pozytywne świadectwo młodemu badaczowi i jest dowodem dobrego przygotowania merytorycznego i warsztatowego Autorki rozprawy.

Lektura pracy utwierdza mnie w przekonaniu, że mam czynienia z dysertacją w pełni samodzielną, dojrzałą i oryginalną w sposobie prezentacji zagadnienia, jak i w jego analitycznym opracowaniu.

Uważam, że rozprawa doktorska mgr Sabiny Prejsnar-Szatyńskiej spełnia merytoryczne, warsztatowe i formalne wymagania stawiane pracom doktorskim i dlatego wnoszę o dopuszczenie jej Autorki do dalszego postępowania w przewodzie doktorskim.

Toruń 2..I. 2009r.

